

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

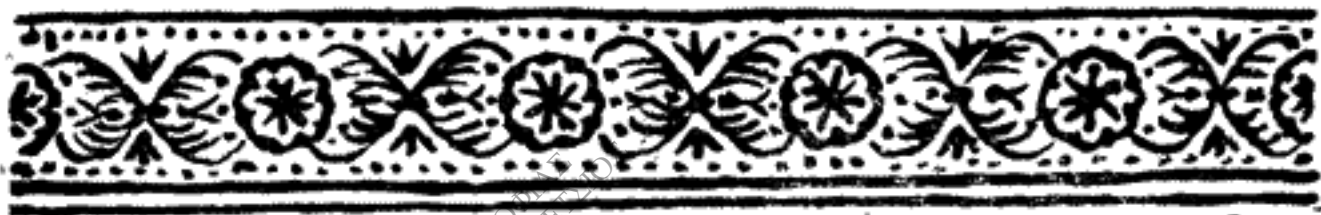
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ—ΙΟΥΝΙΟΣ

1931

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α, ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", — ΠΕΣΜΑΤΖΟΓΛΟΥ 8^Α,
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΕΝΘΗ

AUGUST HEISENBERG

Ὁ φετινὸς τριακοστὸς τόμος τῆς Byzantinische Zeitschrift ἦταν ἀποκλειστικὰ ἀφιερωμένος στὸν ἑορτασμὸ τῶν ἐξήντα χρόνων τοῦ διευθυντῆ τῆς, τοῦ καθηγητῆ τῆς μέσης καὶ νεώτερης Ἑλλην. φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Μονάχου Αὐγούστου Heisenberg. Ἐνας ὀγκώδης τόμος, πρὶν πλημμύρισε ἀπὸ τῆς θρῆρας τῶν μαθητῶν καὶ τῶν φίλων του ἀπ' ὅλες τῆς χῶρες, ἔπου καλλιεργοῦνται οἱ βυζαντινὲς σπουδές. Ποιὸς ἀπ' αὐτοὺς νὰ τὸ φανταζόταν πὼς τόσο κοντὰ ἦταν ὁ καιρὸς νὰ θρηνήσουμε τὸ θάνατό του! Μὰ καὶ ποιὸς ἀπὸ μᾶς μπορούσε νὰ πιστέψῃ ἕνα τέτοιο πρᾶμα, ὅσοι τὸν εἶδαμε τὸν τελευταῖο καιρὸ, μόλις εἶναι δυὸ μῆνες, στὸ Βυζαντινὸ Συνέδριο καὶ θαυμάσαμε τὴ νεανικὴ ὁρμὴ καὶ τὸν ἀσυγκράτητο ἐνθουσιασμὸ του:

Ὁ θάνατος πῆρε ἀπὸ ἀνάμεσά μας μὴ μὴ ζωὴ πὸ ἀφιερῶθηκε μὲ πίστη καὶ ἀφοσίωση στὴ μελέτη τοῦ μεσαιωνικοῦ μας παρελθόντος. Γιὰ τοῦτο καὶ τὸ ἔργο του δὲν εἶναι περιορισμένο σ' ἕνα μόνον κλάδο τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν, πὸ πῆραν τελευταῖα τόσην ἔχταση. Μολονότι στὸ βιβλίον φιλολογικῶν, ἐξετάζει καὶ θέματα ἱστορικὰ ἢ γενικώτερα ἐρμηνείας τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ Heisenberg γεννήθηκε στὸ Osnabrück, τὸ Νοέμβριον τοῦ 1869. Μαθητὴς τοῦ Krumbacher στὸ Μόναχο, ἀρχισε ἀπὸ πολὺ νὸς νὰ δημοσιεύῃ μελέτες γιὰ τὴ μεσαιωνικὴ μας φιλολογία. Ἄν καὶ μὴ ἀπὸ τῆς πρώτης του μονογραφίας ἔχει σχέση μὲ τὴ δημοτικὴ λογοτεχνία (γιὰ τὰ «Ροδιακά» τραγούδια, Byz. Zeitschr. 2ος τόμος, 1893), προτίμησε ἀργότερα τὴ σπουδὴ τῆς λόγιας φιλολογίας. Ἔτσι μᾶς χάρισε τὴν ἐκδόσιν τῆς Αὐτοβιογραφίας καὶ τῶν ποιημάτων τοῦ περίφημου φιλοσόφου τοῦ ΙΓ' αἰῶνος Νικηφόρου Βλεμμύδη (Teubner, 1896) καὶ τὴν

ἐκδόσιν ὅλου τοῦ ἔργου τοῦ σύγχρονου περὶ τοῦ μ' ἐκεῖνον ἱστορικοῦ Γεώργιου Ἀκροπολίτη (Teubner, 2 τόμ., 1903). Τὸ 1900 φάχνει τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἰταλίας, ἔπου βρίσκει πολὺ τιμὸν καὶ ἀνεκμετάλλετο ὄλικόν, πὸ τροφοδοτεῖ ἀργότερα γιὰ πολὺν καιρὸ τὸ ἔργο του. Μᾶς φανέρωσε ἔτσι μὴ ἀγνωστὴ βυζαντινὴ προσωπικότητα τοῦ ΙΓ' αἰῶνα, τὸ Νικόλαο Μεσαρίτη. Μὰ καὶ ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα βιβλία του, τὸ σχετικὸ μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Ἰερουσόλυμα καὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων στὴν Κωνσταντινούπολιν (Grabeskirche und Apostelkirche, δύο μέρη, 1908), κυρίως στῆς ἐρευνῆς αὐτῆς στηρίχτηκε.

Τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1909 ἡ Βυζαντινολογία στερήθηκε πρόωρα τὸν πρὸν ἀξίον ἐρευνητὴ τῆς, καὶ τὸν ἰδρυτὴ τῆς στὸ πλαίσιον τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης, τὸν Κάρλο Κρουμπάχερ. Ἀντικαταστάτης του πρὸν κατάλληλος γιὰ τὴν ἔδραν τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νέας ἑλληνικῆς φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Μονάχου δὲ βρέθηκε ἄλλος ἀπὸ τὸν Heisenberg, πὸ ἦταν καὶ ὄλιγον ἀπὸ τὸ 1908 ἰρηνητὴς γιὰ τὴν ἴδιαν ἔδραν στὸ Würzburg. Μαζὶ, παίρνει καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς Byzantinische Zeitschrift (ἀπὸ τὸ 19^ο τόμον, 1910). Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ περιοδικὸν αὐτό, μοναδικὸν γιὰ τὴν συστηματικότητά του καὶ τὴν ἀκριβολογημένη παρακολούθησιν ὅλης τῆς σχετικῆς ἐπιστημονικῆς κίνησιν, γίνεται καὶ ὁ καθρέφτης τῆς δράσιν τοῦ διευθυντῆ τῆς, πὸ ἀφιερῶνεται μὴ ἐνθουσιασμὸν στὴν ἐξακολούθησιν τοῦ δημιουργήματος τοῦ προκατόχου του. «Ἄν εἶναι ἕνα πρᾶμα πὸ μὴ κάνει νὰ εἶμαι περήφανος, ἔλεγε στὴν ἀνακοίνωσίν του στὸ τελευταῖον Συνέδριον, εἶναι πὸν κατόρθωσα μὴτὰ τὸν πόλεμον, μὴ ὅλες τῆς ἀθλιῆς οικονομικῆς συνθήκας τῆς Γερμανίας, νὰ ἐξακο-

λουθήσω την έκδοση της Byz. Zeitschrift».

Ἀπὸ τὸ 190 κ' ὕστερα, λίγα εἶναι τὰ καθαρὰ φιλολογικὰ ἔργα τοῦ Heisenberg, ὅπως π. χ. ἡ θαυμάσια έκδοση τῶν βυζαντινῶν παπύρων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου (μόνο ὁ πρῶτος τόμος, μετὰ τὴ συνεργασία τοῦ I. Wenger, 1914). Ἐν καὶ βασίζεται κυρίως σὲ φιλολογικὰ κείμενα, δείχνει περισσότερο ἐνδιαφέρα γιὰ μελέτες ἱστορικές καὶ ἱστορικές τῆς τέχνης. Αναφέρουμε μερικές: «Τὰ παλιὰ φηφιῶτα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας» (1912), «Ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ τὴ φιλολογία τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων» (1920). «Μελέτη γιὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴ εἰκονογραφία» (1921), «Νέες πηγὲς γιὰ τὴν ἱστορία τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ἔνωση τῶν ἐκκλησιῶν» (3 μέρη, 1922 — 23, στηρίζεται κυρίως στὰ κείμενα τοῦ Μεσαίτη), «Εἰκονογραφικὲς μελέτες» (1922), «Τὰ πρότυπα τοῦ εἰκονογραφημένου Χρονικοῦ τοῦ Μανασσή» (1928 ἀντίθετα πρὸς τὸ βούλγαρο καθηγητὴ Filon, ὁποστηρίζει πῶς τὰ πρότυπα τῶν μικρογραφιῶν τοῦ σλαβικοῦ αὐτοῦ χειρογράφου ἦταν βυζαντινά).

Γενικώτερο ἐνδιαφέρον ἔχουν οἱ μελέτες του ποὺ ἐξετάζουν τὸ βυζαντινὸ πολιτισμὸ καὶ τὴ σημασία του. Πολλὲς ἀντιρρήσεις γέννησε μιὰ διὰλέξή του «Τὰ θεμέλια τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ» (1909), ὅπου με κάποια ἀποκλειστικότητα ἀρνιέται κάθε ξενικὴ ἐπίδραση στὸ Βυζάντιο καὶ παραδέχεται πῶς ἡ ἀρχὴ τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ πρέπει νὰ ζητηθῆ στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ. Ἄλλες σχετικὲς του μελέτες εἶναι: «Τὸ πρόβλημα τῆς Ἀναγέννησης στὸ Βυζάντιο» (1925) καὶ «Ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ σημασία του γιὰ τὸ σήμερον» (1929). Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῆ καὶ τὸ συνοπτικὸ του ἔργο «Πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ὀργάνωση τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους», δημοσιευμένο σ' ἓναν τόμο τῆς σειρᾶς «die Kultur der Gegenwart» (Teubner, 1923) μετὰ τὰ σχετικὰ κεφάλαια τοῦ Willamowitz καὶ τοῦ Kromayer γιὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ τοὺς Ρωμαίους.

Δυὸ βιβλία του ποὺ ξεφεύγουν ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν βυζαντινῶν μελετῶν, δείχνουν τὴν ἀγάπη τοῦ Heisenberg γιὰ τὴ νεώτερη Ἑλλάδα, μιὰ ἀγάπη ποὺ τίποτα ποτὲ δὲν μπόρεσε νὰ λιγοστεύσῃ. Τὸ πρῶτο, «Ὁ Φιλελλη-

νισμὸς ἄλλοτε καὶ τώρα» (1913), εἶναι μιὰ διὰλέξή του κατὰ τὴ διάρκεια τῶν βαλκανικῶν πολέμων, γεμάτη ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδας καὶ περιφρόνηση γιὰ τὴν πολιτικὴ τοῦ συμφέροντος τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Τὸ δεύτερο εἶναι μιὰ σύντομη περιγραφή τῆς σημερινῆς Ἑλλάδας ἀπὸ ἕλες τίς μεριές («Neugriechenland» στὴ σειρά Aus Natur und Geisteswelt τοῦ Teubner, 1919) Σὰ διαδοχικὰ κεφάλαια ἐξετάζονται ἡ χώρα, ὁ λαὸς ἡ ἱστορία, ἡ πολιτικὴ ὀργάνωση, ἡ ἐθνικὴ οἰκονομία καὶ ὁ ὕλικός καὶ πνευματικὸς πολιτισμὸς. Στὸ γράψιμο τοῦ ἔργου ἀφοσιωθῆ ἔδωσε ἡ καθημερινὴ ἐπαφὴ τοῦ συγγραφέα μετὰ τοὺς Ἕλληνας ἀξιωματικούς καὶ στρατιῶτες τοῦ Giörlitz, ὅπου ὑπηρετοῦσε ὡς γερμανὸς ἀξιωματικὸς. Στους ἴδιους εἶναι ἀφιερωμένο καὶ τὸ βιβλίον.

* *

Αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Heisenberg στὶς γενικώτερες του γραμμές. Ἐργὸ ἀπὸ πολλὰς μεριές πολύτιμο στους μελετητὲς τοῦ βυζαντινοῦ μας παρελθόντος, ἔργο ἔμως ποὺ τοῦ ἀρέσει: περισσότερον τὸ ἀπακριβωμένο ξεκοκίνισμα τῶν λεπτομερειῶν καὶ ποὺ, μολοντὶ ἐμπνέεται ἀπὸ ἀγάπη καὶ ἐνθουσιασμὸ, τοῦ λείπει ὅμως, πρέπει νὰ τὸ μολογήσουμε, ἡ ἐνιαία ψηλότερη γραμμὴ τοῦ κριτικοῦ νοῦ, ποὺ χαραχτήριζε τὸ ἔργο τοῦ προκατόχου του. Γιὰ τοῦτο καὶ συγκεντρώνεται ὀλόκληρο, λίγο ἢ πολὺ, σὲ μικρὰς διατριβὰς καὶ μονογραφίες: τὸ μεγάλο βιβλίον τοῦ λείπει. Ἐνα ἔργο, σὰν τὴν «Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας», δὲ μᾶς χάρισε ὁ Heisenberg.

Μὰ κ' ἐκεῖ ποὺ νομίζεις πῶς θέλει ν' ἀσχοληθῆ μετὰ τὰ σπουδαιότερα ζητήματα τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς σημασίας τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, θαρρῶ πῶς τὸν ὀδηγεῖ περισσότερον ὁ ἐνθουσιασμὸς κ' ἡ πίστις του, παρὰ μάτι κριτικὸ. ποὺ μέσα ἀπὸ τίς ἐπιστημονικὰ καὶ ἀμερόληπτα ἐξακριβωμένους λεπτομέρειες νὰ φτάνῃ στὴ γενικώτερη σύνθεση.

Μαθητὴς καὶ θαυμαστὴς τοῦ Κρουμπάχερ, δὲ διαφέρει ἀπ' αὐτὸν μόνο στὸν τρόπο τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης: βασικὲς διαφορὰς γιὰ τὴ σημασία τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ χωρίζουν τὸ δάσκαλο ἀπὸ τὸ μαθητὴ. Ἔτσι, ἐνῶ γιὰ τὸν πρῶτον τὸ κέντρο τοῦ βάρους τῶν μελετῶν του ἔπεφτε στὴν ἐξέλιξη τῆς δημοτικῆς φιλολογίας, γιὰ τὸν Heisenberg πρὸ

ρισσότερη αξία παίρνουν τὰ ἔργα τῶν λογίων. Αὐτὰ πράγματα ἀποτελοῦν, κατὰ τὴ γνώμη του, τὴ βάση τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ: ἡ παράδοση τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ ἡ ὀρθόδοξη ἐκκλησία· ἡ ἔνωση τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων πούθενά ἄλλοῦ δὲν ἔφτασε σὲ τόση τελειότητα, ὅσο μὲς στὴν Πόλη. Γιὰ τὸν Heisenberg, ἡ Πόλη εἶναι ὄχι μονάχα τὸ κέντρο τοῦ ὕλικου, μὰ καὶ τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς φιλολογικῆς κίνησης. Μὲ τὸ πέσιμο τῆς Πόλης, σταματᾷ καὶ κάθε λογοτεχνικὴ ἀύθησι. Ἡ κρητικὴ λογοτεχνία εἶναι, γιὰ τὸν Heisenberg, κάτι ξενικό, σὰ μάτια τοῦ δὲν ἔχει τὴ σημασία πού θέλουμε νὰ τῆς δίνουμε· φτάνει μάλιστα ὡς τὸ τολμηρὸ συμπέρασμα πὼς ἡ τουρκικὴ κατάκτηση τῆς Κρήτης ἔσωσε τὴ λογοτεχνία ἀπὸ τὸν ἐκφραχισμό.

Ξεκινώντας ἀπὸ τέτοια σκέψη, φυσικὸ εἶναι καὶ στὸ γλωσσικὸ ζήτημα, τόσο γιὰ τὴν ιστορικὴν του ἐξέλιξη, ὅσο καὶ γιὰ τὴν πρακτικὴν του ἐφαρμογή, νὰ ἔχη ἰδέες ὁλότελα ἀντίθετες ἀπὸ τοῦ δασκάλου του, ὅπως μᾶς τις περιέγραψε ἐκεῖνος στὸ περίφημο ἄρθρο του γιὰ «Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἐλληνικῆς» (ἑλλ. μετ., Βιβλιοθ. Μαρασλή, 1905). Ἐὰν γιὰ τὸν Κρουμπάχερ ὁ ἀτιμωτισμὸς τῶν χρόνων τοῦ Χριστοῦ μὲ ἀρχηγὸ «τὸν ἡλίθιο ρήτορα Διονύσιον Ἀλικαρνασέα», ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἀναγέννησις τῶν Κομνηνῶν καὶ οἱ ἀρχαῖοι τοῦ 10' αἰῶνα εἶναι τρία κινήματα ὁλόθρια γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς γραφτικῆς γλώσσας, γιὰ τὸν Heisenberg γραφομένη καὶ κοινὴ εἶναι τὸ ἴδιον ζωντανὸς γλώσσας, πού ἀκολουθοῦν ὁμαλὰ τὴν ἐξέλιξή τους μέσα στὸ εὐνοϊκὸ καὶ γιὰ τις δύο περιβάλλοντα τῆς Πόλης.

Γιὰ μᾶς τοὺς δημοτικιστὰς, εἶναι βέβαια λυπηρὸ ὁ μαθητὴς νὰ δείχνεται, στὸ ζήτημα πού μᾶς ἐνδιαφέρει, συντηρητικώτερος ἀπὸ τὸ δάσκαλο, ἢ καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς μέσης καὶ νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, στὴν ἔδρα τοῦ Κρουμπάχερ, νὰ εἶναι ἀπὸ τις μοναδικὲς ἐξαιρέσεις ξένου φιλολόγου πού ἐκφράστηκε εὐνοϊκὰ γιὰ τὴν καθαρεύουσα (1). Δὲν μποροῦμε νὰ ξεχάσουμε πὼς, τὴν ἴδια στιγμὴ πού ἐπιστήμονες τῆς ἀξίας ἐνὸς Thumb καὶ ἐνὸς Brugman, μὲ τὴν εὐκαιρίαν πού ψηφίστηκε

τὸ γνωστὸ ἐκεῖνο ἄρθρο στὸ Σύνταγμα, στὰ 1911, ἔδβαιναν καὶ διαλαλοῦσαν πὼς «ἡ προκοπὴ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ εἶναι δεμένη μὲ τὴ δημοτικὴν του», ὁ Heisenberg ὑποστήριξε ἀνεπιφύλαχτα τὸ ἀντίθετο μέρος μ' ἕνα τοῦ ἄρθρου μὲ τὸν τίτλο: «Ἡ τελευταία ἐξέλιξη τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος στὴν Ἑλλάδα» (2).

Ὅμως δὲν εἶναι ἡ κατάλληλη στιγμή, ἔταν δὲν ἔχουν μαραθῆ ἀκόμη τὰ λουλούδια πού ἀπλώσαμε οἱ φίλοι του πάνω ἀπὸ τὸ νεπὸ χῶμα τοῦ τάφου του, νὰ τὸν κατηγορήσουμε γιὰ τὴν ἀδικίαν πού ἔκαμε στὸν ἀγῶνα μας. Γι' αὐτὸ θέλω τώρα νὰ σὴσω τὴ θλιβερὴ αὐτὴ ἀνάμνησι, μαζί μὲ ὅσα ἄλλα ἄστοχα εἶπε ἄλλοῦ γιὰ τοὺς

ὁπαδοὺς τοῦ ἀποξενωμένου ἀπὸ τὸν τόπο του Ψυχάρη, πού γεννήθηκαν οἱ περισσότεροὶ δῆξ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἢ γιὰ τὴ γραμματικὴ ἐκβαρδάρωσι (Verwilderung) τῆς δημοτικῆς. Καὶ τὴν ἄλλη μέραν τοῦ θανάτου του, θέλω νὰ θυ-

HEISENBERG

(Μιά ἀπὸ τις τελευταῖες του φωτογραφίες, κατὰ τὴν ἐκδρομὴν τοῦ Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου στὸ Δαφνί, 20 Ὀκτωβρίου 1930).

(1) Γιὰ μερικοὺς ἄλλους καλιότερους, κοίταξτε τὴν ὑπόσ. 29 στὸν Κρουμπάχερ. «Τὸ πρόβλημα κτλ.», ἑλλ., μετ., σ. 246-7, ὅπου καὶ μιὰ ἐξαιρετικὰ ἐυγενὴ παρατήρησις του.

(2) Στὸ περιοδικὸ Internationale Wochen-schrift für Wissenschaft, Kunst u. Technik,

μηθῶ, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, τὸ Φιλελληνισμό τοῦ νε-
χροῦ ποῦ πενθοῦμε, τὴ θερμὴ ἀγάπη τοῦ πρὸς
κάθε ἑλληνικὸ καὶ τὸν ἐνθουσιασμό τοῦ γιὰ
τὴ σημερινή, τὴ νέα Ἑλλάδα. Ὁ φιλελληνι-
σμός τοῦ αὐτοῦ εἶναι ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτη-
ριστικὰ τῆς προσωπικότητός τοῦ καὶ συνδέε-
ται ἄμεσα μὲ τὸ ἐπιστημονικὸ τοῦ ἔργο· τὸ
ἓνα δὲν μπορεῖς νὰ τὸ νιώσης δίχως τὸ ἄλλο.

Ἀπὸ τὰ 1912 παρακολουθεῖ μ' ἐνδιαφέρο
τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους καὶ προσπαθεῖ
νὰ συγκινήσῃ τὸ Γερμανικὸ κοινὸ γιὰ τὸν
ἀγῶνα μας. Μὲ τὴν ἴδια ἀγάπη γιὰ τὸν τό-
πο μας παρακολουθεῖ τὰ κατοπιναῖα γεγονότα,
ἀγάπη ποῦ δὲ λιγοστεύει ἀκόμη οὔτε τὸ
γεγονὸς ἀργότερα, ὅτι· ἡ ἐπίσημη πολιτικὴ
τῆς Ἑλλάδας στράφηκε ἐναντίον τῆς πατρί-
δος τοῦ. Στὴν ψυχὴ τοῦ μπορεῖ καὶ συμβι-
βάξει τὸ φλογερὸ τοῦ πατριωτισμὸ μὲ τὴν
ἀπειρη ἑλληνολατρεία τοῦ· τὸ νιώθει πῶς ἡ
πολιτικὴ καὶ τὰ μίσση τῆς εἶναι κάτι ποῦ θὰ
περάσῃ· οἱ δεσμοὶ ὅμως ποῦ ἐνώνουν τοὺς
δυὸ λαοὺς εἶναι πιὸ γεροί. Ἴδωλεγε καὶ τε-
λευταία στὰ ἐγκαίρια τοῦ Συνεδρίου· ἡ ἑλ-
ληνικὴ ἐπιστήμη, καὶ πιὸ πολὺ ἡ φιλολογικὴ,
στὸ μεγαλύτερό τῆς μέρος εἶναι ἐπηρεασμέ-
νη ἀπὸ τὴ γερμανικὴ σκέψη, καὶ στὴ Γερ-
μανία πηγαίνουμε νὰ πάρουμε τὴν ἀνώτερη

μόρφωση ποῦ μᾶς λείπει. Στὰ πολλὰ τοῦ
ταξίδια δὲν περιορίζεται νὰ μελετήσῃ τὰ
μνημεῖα τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ βυζαντινοῦ
μας παρελθόντος· στὸ κάθε βήμα, τὸν στα-
ματᾷ ἡ ψυχολογία τοῦ σημερινοῦ λαοῦ· οἱ
πρόδοές τοῦ.

«Ἴδὲν μπόρεσε νὰ κάμῃ αὐτὸς ὁ λαός, μέσα
σ' ἑκατὸ χρόνια, ἀπὸ τὴν ξερὴ βουνίσια χώρα
ποῦ τοῦ κληρονόμησε ἔρημη ὁ Ἴμπραήμ! Ἴδὲ
ἐρείπια στὴν Ἀκρόπολη, στὴν Πελοπόν-
νησο, παντοῦ, μᾶς μαρτυροῦν ἀκόμα τὴ
φρίκη τῶν περασμένων! Ὅμως ἡ χώρα καλ-
λιεργήθηκε καλὰ, χρόνο μὲ τὸ χρόνο μεγάλ-
ωσε ὁ πλοῦτος, ἀπὸ τὸ τίποτα ξεπετάχτηκε
ἓνας ἐργατικὸς λαός». Ἐκεῖνο ποῦ τοῦ κά-
νει τὴν περισσότερη ἐντύπωση, εἶναι ἡ ἑλ-
ληνικὴ φιλοξενία: «Μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ ὁμορφες
ιδιότητες τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι ἡ ἀπε-
ριόριστη φιλοξενία τοῦ, ποῦ κάνει τὸν ξένο,
ἀκόμα κι' ἀνάμεσα στοὺς πιὸ φτωχοὺς κα-
τοίκοις τοῦ τελευταίου βουνίσιοι χωριοῦ,
γλήγορα νὰ θαρρῆ πῶς εἶναι σὰ στὸ σπίτι
τοῦ· ὅσο γιὰ ζητιανιά, εἶναι ἀρκετὰ περή-
φανος ὁ Ἕλληνας».

Ὅταν, τὸν περασμένο Ὀχτώβρη, μὲ τίς
ῥαβδὲς ἐκεῖνες, σχεδὸν καλοκαιριάτικες, λια-
κάδες, ξαναεἶδε τὰγαπημένα του μέρη τῆς
Ἑλλάδας, τὴν Ἀκρόπολη, τὸ Μυστρά, τὴ
Σαλονίκη, τὰ τοῦ δόθηκε βέβαια πολλὲς
φορὲς ἡ εὐκαιρία νὰ ἐχτιμήσῃ πάλι τὴ φιλο-
ξενία καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ λαοῦ μας, ποῦ
τόσο ἀγαποῦσε. Ἡ Μαῖρα τὸ θέλησε, τὸ τα-
ξίδι τοῦ ἐκεῖνο νὰ εἶναι καὶ τὸ στερνό. Ἡ
ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, νιώθοντας βαθεῖα τὴ ση-
μασία τοῦ χαμοῦ αὐτοῦ, τιμᾷ τὸ φιλέλληνα
καὶ τὸν ἀκούραστο ἐρευνητὴ τῆς μεσαιω-
νικῆς μας φιλολογίας καὶ ιστορίας.

ΛΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

Ἰούνιος 1911. — Γιὰ τὸ ἄρθρο ἔγραψε βαρετὰ κριτικὴ
ὁ Ψυχάρης στὴ Revue des Etudes grecques 24
(1911) 351 2. — Καὶ σ' ἄλλες μελέτες ἐκφράζει
τίς ἴδιες γνώμες ὁ Heisenberg: «Dialekte u.
Umgangssprache im Neugriechischen» (1918),
καὶ στὸ βιβλίον τοῦ «Neugriechenland» (1919)
στὸ κεφάλαιο Literatur, σ. 121 (ἐκεῖ λέει καὶ
ὅσα δηλώνονται πέρα κάτω, βλ. γιὰ τὴν πρώτη
μελέτη ἐντονη κριτικὴ τοῦ καθηγητῆ Ν. Βέη στὰ
Byzant-neugriechische Jahrbücher 2 (1921)
191 κ.ε.).

